

Inzenden scores

Uiterlijk op 22 juni de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per school op de daartoe verstrekte optisch leesbare formulieren naar de Citogroep zenden.

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VWO/HAVO/MAVO/VBO. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de Regeling beoordeling centraal examen vastgesteld (CEVO-94-427 van september 1994) en bekendgemaakt in het Gele Katern van Uitleg, nr. 22a van 28 september 1994.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven en het procesverbaal van het examen toekomen aan de examiner. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examiner past bij zijn beoordeling de normen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.

2 De directeur doet de van de examiner ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het procesverbaal en de regels voor het bepalen van de cijfers onverwijld aan de geëmmiteerde toekomen.

3 De geëmmiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past bij zijn beoordeling de normen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.

4 De examiner en de geëmmiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.

5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.

2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de geëmmiteerde scorepunten toegekend in overeenstemming met het antwoordmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 punten, zijn niet geoorloofd.

3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:

3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;

3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het antwoordmodel;

3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het antwoordmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten¹⁾ als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het antwoordmodel;

3.4 indien één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;

3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;

noot 1

Voor het vak Geschiedenis en staatsinrichting (oude stijl) en geschiedenis (nieuwe stijl) moeten deze afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.

3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het antwoordmodel anders is aangegeven;
3.7 indien in het antwoordmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord;
3.8 indien in het antwoordmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.

4 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een toets of in het antwoordmodel bij die toets een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof toets en antwoordmodel juist zijn.
Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO.
Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het antwoordmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.

5 Voor deze toets kunnen maximaal 90 scorepunten worden behaald. Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.

6 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer (artikel 42, tweede lid, Eindexamenbesluit VWO/HAVO/MAVO/VBO).
Dit cijfer kan afgelezen worden uit tabellen die beschikbaar worden gesteld. Tevens wordt er een computerprogramma verspreid waarmee voor alle scores het cijfer berekend kan worden.

3 Antwoordmodel

Antwoorden	Deel-scores	
Duitsland en Europa, 1945–2000		
Maximumscore 2		
1 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:		
• Op politiek terrein was er een nieuw begin nodig door de beëindiging van het Derde Rijk/het verslaan van het nazi-bewind/de bezetting door de geallieerden/het opgeven van de eigen soevereiniteit door de onvoorwaardelijke capitulatie	<u>1</u>	
• Op economisch terrein was een nieuw begin nodig, doordat de Duitse industrie/de stedelijke infrastructuur grotendeels was verwoest	<u>1</u>	
Maximumscore 2		
2 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is (er moeten twee van de volgende kenmerken van het mentale klimaat worden weergegeven):		
• Uit het tweede couplet blijkt het morele vacuüm, wat ontstaat als het kind uit het gedicht het zonder ouders moet zien te redden		
• Uit het derde couplet blijkt het onderling wantrouwen en beschuldigen		
• Uit het vierde couplet blijkt het schuldgevoel over het nazi-verleden		
• Uit het vijfde couplet blijkt de 'ieder-voor-zich' mentaliteit		
per juist weergegeven kenmerk van het mentale klimaat	<u>1</u>	
Maximumscore 4		
3 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:		
• Op politiek gebied had het lidmaatschap van de EGKS tot gevolg dat de Bondsrepubliek een gedeelte van haar soevereiniteit inleverde (over de zware industrie)/de zware industrie kon niet meer ongemerkt worden ingeschakeld voor de herbewapening, waardoor de Bondsrepubliek meer werd vertrouwd	<u>2</u>	
• Op economisch gebied droeg het lidmaatschap van de EGKS bij tot economische stabiliteit en daarmee tot grotere acceptatie van / vertrouwen in de Bondsrepubliek	<u>2</u>	
Maximumscore 4		
4 ☐ A Uit het antwoord moet blijken dat Schumacher zich hier afzet tegen de politiek van Adenauer/de <i>Westbindung</i> , omdat aan integratie een hogere prioriteit gegeven wordt dan aan hereniging	<u>2</u>	
<i>Opmerking (bij A)</i> <i>Alleen als beide elementen uit het antwoord worden genoemd, mogen er scorepunten worden toegekend.</i>		
B Voorbeeld van een juist antwoord is: Schumacher stelt eenheid vóór integratie, herstel van de Duitse eenheid roept grote bezorgdheid op bij de West-Europese landen, omdat zij een herstel van de machtspositie van Duitsland in Europa vreesden		<u>2</u>
Maximumscore 4		
5 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:		
A De opname van de DDR in het Warschaupact betekent voor het regime, dat de DDR nu geïntegreerd is in het Oostblok, en als volwaardig lid meetelt	<u>2</u>	
B Als bewijs voor de anticommunistische politiek van de NAVO kan rond 1955 de herbewapening van de Bondsrepubliek/het NAVO-lidmaatschap van de Bondsrepubliek dienen, waardoor de mogelijkheden het communisme terug te dringen aanzienlijk werden vergroot		<u>2</u>

Antwoorden	Deel-scores
Maximumscore 4	
6 ☐ A Uit het interview blijkt dat:	
• Brandt de <i>Westbindung</i> / de Europese integratie meer benadrukt dan de contacten met het Oostblok, waarmee zijn buitenlandse politiek continuïteit vertoont met de buitenlandse politiek van Adenauer, die ook de nadruk legt op <i>Westbindung</i> en <i>Westintegration</i>	<u>1</u>
• Brandt door zijn nieuwe actieve <i>Ostpolitik</i> duidelijk maakt toch een andere koers te willen varen dan Adenauer met zijn passieve <i>Ostpolitik</i> , wat wijst op discontinuïteit van zijn buitenlandse politiek	<u>1</u>
B Voorbeeld van een juist antwoord is: In de Franse / West-Europese publieke opinie leeft de vrees dat de <i>Ostpolitik</i> van de Bondsrepubliek onder Brandt de <i>Westbindung</i> zal verminderen	
	<u>2</u>
Maximumscore 2	
7 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is: De demonstranten vrezen dat zij als gevolg van de verdragen met het Oostblok nooit meer terug kunnen keren naar Silezië of Pommeren / hun vroegere woongebieden.	
Maximumscore 4	
8 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• In de periode Adenauer had de Bondsrepubliek nog weinig speelruimte in de buitenlandse politiek, Adenauer moest vragen om opname in de NAVO	<u>1</u>
• In de periode Brandt kon de Bondsrepubliek al een meer eigen koers tegenover de Sovjetunie varen in de <i>Ostpolitik</i>	<u>1</u>
• In de periode Schmidt stelde de Bondsrepubliek zich op als toonaangevend in het Atlantisch bondgenootschap	<u>1</u>
• Hieruit blijkt dat de Bondsrepubliek onder deze drie kanseliers steeds minder aan de hand van de bondgenoten loopt	<u>1</u>
Maximumscore 4	
9 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
A De tekenaar laat door de vragende figuur/het „Hoe?“ bij het gat in de Muur in combinatie met het onderschrift zien, dat in 1989 het oude Duitse vraagstuk van de hereniging opnieuw om een oplossing vraagt	<u>2</u>
B Bondskanselier Kohl heeft (met zijn Tienpuntenplan) al snel een oplossing voor de Duitse hereniging/de ontwikkeling naar een snelle hereniging gaat in zo'n hoog tempo dat de vraag „Hoe?“ al snel niet meer aan de orde is	
	<u>2</u>

Antwoorden	Deel-scores
Maximumscore 15	
10 □ Bij de beoordeling van het betoog dienen de volgende richtlijnen te worden gevolgd:	
<i>I. De Bondsrepubliek in 1969</i>	
<i>Bondgenootschappen</i>	
A Voorbeeld van een juiste beschrijving van de plaats van de Bondsrepubliek is (er moeten twee voorbeelden in het antwoord verwerkt zijn):	
• De deelname van de Bondsrepubliek aan de NAVO (sinds 1955) zorgde voor een stabiele plaats in het opbouwen/handhaven van de militaire kracht van de NAVO	<u>1</u>
• De deelname van de Bondsrepubliek aan de EEG zorgde voor een stabiele plaats in het opbouwen van een sterke Europese markt	<u>1</u>
<i>Buurlanden in het oosten</i>	
B Voorbeeld van een juiste beschrijving van de verhouding met de DDR en de Sovjetunie (er moet bij elk deelantwoord een voorbeeld worden genoemd) is:	
• De eis tot erkenning van de DDR verhinderde echte toenadering, daardoor was de verhouding met de DDR nog slecht	<u>1</u>
• De Sovjet-interventie in Tsjecho-Slowakije / de verbondenheid met de DDR zorgde voor een koele verhouding met de Sovjetunie	<u>1</u>
<i>Interne stabiliteit</i>	
C Voorbeeld van een juist antwoord is: Sinds het begin van de jaren vijftig was de democratie in de Bondsrepubliek ingeburgerd geraakt. De samenleving in de Bondsrepubliek kende rond 1969 niet meer spanningen dan andere westerse democratieën	
	<u>2</u>
<i>II. De Bondsrepubliek tot 1991</i>	
<i>Bondgenootschappen</i>	
D Voorbeeld van een juiste verandering is: In de periode 1969–1991 is de Bondsrepubliek door haar groeiende economische en politieke macht een steeds belangrijker plaats gaan innemen in Europa	
	<u>2</u>
<i>Buurlanden in het oosten</i>	
E Voorbeeld van een juiste verandering (in ieder deelantwoord moet een voorbeeld verwerkt zijn) is:	
• In de verhouding tussen de Bondsrepubliek en de DDR trad een verbetering op, wat blijkt uit de onder Brandt gesloten <i>Ostverträge</i>	<u>1</u>
• In de verhouding tussen de Bondsrepubliek en de Sovjetunie trad een verbetering op, wat blijkt uit de financiële steun die Kohl aan het (hervormende) Sovjetbewind verleende	<u>1</u>
<i>Interne stabiliteit</i>	
F Voorbeeld van een juist antwoord is: De grote lijn van de periode 1969–1991 is er een van continue / niet werkelijk bedreigde stabiliteit van de parlementaire democratie in de Bondsrepubliek. Alleen in de jaren zeventig leek de democratie onder druk van links extremisme en keihard overheidsoptreden daartegen, sporen van slijtage te vertonen	
	<u>2</u>
<i>III. Conclusie: De positie van de Bondsrepubliek na de hereniging</i>	
G Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Omdat de hereniging samenviel met het einde van de Koude Oorlog, is het zwaartepunt van de buitenlandse betrekkingen minder op militaire bondgenootschappen gericht, maar verplaatst naar de Europese (economische) integratie met een stabiele, belangrijkere rol voor Duitsland	<u>1</u>
• Omdat de hereniging samenviel met het uiteenvallen van de Sovjetunie, is de relatie met de buurlanden in het oosten (de DDR is verdwenen) sterk veranderd, er zijn meer, kleinere landen tussen Rusland en Duitsland gekomen; dit kan de stabiliteit nadelig beïnvloeden maar geeft Duitsland waarschijnlijk een positie van veel meer gewicht	<u>1</u>
• De integratie van de voormalige DDR in de Bondsrepubliek zal zeker niet eenvoudig zijn. Gezien de stabiliteit van de parlementaire democratie in de Bondsrepubliek vóór de hereniging lijken die problemen wel oplosbaar	<u>1</u>

Antwoorden	Deel-scores
Nederland en Indonesië. Vier eeuwen contact en beïnvloeding	
Maximumscore 2	
11 ☐ Uit het antwoord moet blijken:	
• Voor een op winst gerichte handelsonderneming als de VOC de kosten van bezetting van gebieden in het algemeen niet opwogen tegen de inkomsten daaruit	<u>1</u>
• maar dat tot bezetting van delen van de Molukken werd overgegaan om het handelsmonopolie op nootmuskaat en foelie vast te houden	<u>1</u>
Maximumscore 4	
12 ☐ A Uit het antwoord moet blijken dat:	
• de Indonesische vorsten overeenkomsten met de VOC beschouwden als politieke verdragen in de strijd tegen interne rivalen en buitenlandse vijanden	<u>1</u>
• de VOC de verdragen beschouwde als handelsovereenkomsten	<u>1</u>
<i>B</i> Voorbeeld van een juist antwoord is: De VOC raakte hierdoor tegen wil en dank meer als partij betrokken bij de interne en externe machtsstrijd van de verschillende Indonesische vorsten, wat voor deze handelsmaatschappij betekende dat zij meer kosten moest maken dan voor de directe handel noodzakelijk was	
	<u>2</u>
Maximumscore 3	
13 ☐ Uit het antwoord moet blijken:	
• De resident verzette zich tegen de invoering van het systeem van cultuurprocenten voor regenten en koloniale bestuurders	<u>1</u>
• De resident vond dat zijn status als bestuurder verminderde door de directe bemoeienis met de landbouwproductie	<u>1</u>
• Het gouvernement hield hieraan toch vast om de bestuursambtenaren te stimuleren tot het opvoeren van de landbouwproductie/de opbrengsten van het Cultuurstelsel te laten stijgen	<u>1</u>
Maximumscore 3	
14 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Op de foto zijn de resident en de vorst (de <i>Soenan</i>) als gelijkwaardige partners / naast elkaar / op hetzelfde niveau weergegeven	<u>1</u>
• wat kenmerkend is voor de dualistische structuur van het koloniale binnenlands bestuur	<u>1</u>
• Het koloniale gouvernement wil bij de residenten benadrukken dat deze gelijkwaardige structuur de ideale bestuursvorm is	<u>1</u>
Maximumscore 4	
15 ☐ Uit het antwoord moet blijken:	
Vanuit de liberale ideeën gezien, betekende het Cultuurstelsel (één van de volgende):	<u>2</u>
• een te grote rol van de overheid in de koloniale exploitatie	
• hield het Cultuurstelsel te weinig rekening met de belangen van de Javanen.	
De kritiek hing ook samen met de belangen van liberale ondernemers, omdat door afschaffing van het Cultuurstelsel in Indonesië meer ruimte geschapen zou worden voor particuliere ondernemingen	<u>2</u>

Antwoorden	Deel-scores
Maximumscore 2	
16 ☐ Uit het antwoord moet blijken:	
• De afschaffing van het Cultuurstelsel betekende voor veel Javaanse boeren dat zij nu moesten concurreren met westerse particuliere ondernemingen	<u>1</u>
• wat voor hen een verslechtering betekende, omdat de suikerprijzen daalden door overproductie / zij meer concurrentie ondervonden	<u>1</u>
of:	
• De afschaffing van het Cultuurstelsel betekende voor veel Javaanse boeren dat zij nu geen plantloon meer kregen voor de verplichte levering van rietsuiker	<u>1</u>
• dit betekende voor hen een verslechtering omdat zij een deel van hun vaste inkomsten kwijtraakten	<u>1</u>
Maximumscore 4	
17 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Kenmerkend voor de koloniale verhoudingen is de grote ongelijkheid tussen Europeanen en de Indonesische bevolking/de grote macht van de koloniale bestuurder	<u>1</u>
• In de bron komt dit naar voren in de beschrijving van het harde optreden van de Magistraat tegenover de Indonesiër	<u>1</u>
• Kenmerkend voor de arbeidsverhoudingen in Deli is de grote macht van de planters over hun arbeiders (via de koelie-ordonnantie)	<u>1</u>
• In de bron komt dit naar voren in de harde straffen waaraan de koelie wordt onderworpen	<u>1</u>
Maximumscore 2	
18 ☐ Uit het antwoord moet blijken dat er op Sumatra sprake was van een groot tekort aan arbeidskrachten voor de plantages, alleen door het gebruik van contractkoelies kon dit worden opgeheven.	
Maximumscore 2	
19 ☐ Uit het antwoord moet blijken dat volgens Fischer:	
• het hoofddoel van het zendingsonderwijs het aan de bevolking bijbrengen van de christelijke gedachte / kerstening is	<u>1</u>
De overdracht van de christelijke gedachte wordt belemmerd doordat (één van de volgende):	<u>1</u>
• het zendingsonderwijs teveel een verlengstuk van het koloniale gouvernement (dat alleen kennis wil bijbrengen) is.	
• het zendingsonderwijs te weinig recht doet aan de eigen cultuur van de verschillende Indonesische volken.	
Maximumscore 4	
20 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• De passage uit bron 8 is meer bruikbaar, omdat	<u>1</u>
• hierin (de wetenschapper) Fischer wijst op het belang van aanpassing aan de inheemse cultuur voor de kerstening, (die in de praktijk niet plaatsvindt) waaruit blijkt dat (Fischer vindt dat) de missie zich moet aanpassen aan de inheemse cultuur	<u>1</u>
• Bron 9, de foto met de traditionele krijgstoel, is zonder nadere informatie minder bruikbaar	<u>1</u>
• omdat de foto gemaakt kan zijn om een bijzondere gelegenheid vast te leggen/de hoofdtoel gedragen kan zijn bij een evenement om deze weer eens te laten zien	<u>1</u>
Maximumscore 2	
21 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
Door het westerse onderwijs werden waarden als nationalisme en zelfbeschikkingsrecht van volkeren overgedragen. Deze waarden sterkten de Indonesische nationalisten in hun streven naar zelfbestuur en onafhankelijkheid.	

Antwoorden	Deel- scores
Maximumscore 4	
22 ☐ A Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Enerzijds wordt in de bron een verdeling van de functies over drie groepen, Europeanen en Indo-Europeanen, Vreemde Oosterlingen en inlanders gegeven	<u>1</u>
• maar anderzijds worden Vreemde Oosterlingen (Chinezen) en Indonesiërs in één adem genoemd (inlanders) en is er meer sprake van een twee- dan van een driedeling in de Indonesische samenleving	<u>1</u>
B Uit het antwoord moet blijken dat:	
• het regeringsbeleid in deze tijd in het teken van de Ethische Politiek staat, waarvan een onderdeel is dat de Indonesische bevolking meer scholing krijgt	<u>1</u>
• waardoor zij eerder in staat zijn te voldoen aan de eisen die aan een functie bij de spoorwegen worden gesteld	<u>1</u>
Maximumscore 4	
23 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Soekarno geeft een gekleurde weergave van het Nederlandse koloniale bestuur, omdat hij stelt dat Indonesiërs onder het Nederlandse bewind geen bestuursfuncties hebben	<u>1</u>
• terwijl een van de gevolgen van de Ethische Politiek was, dat er juist meer Indonesiërs in (lagere) bestuursfuncties komen	<u>1</u>
• Soekarno geeft een gekleurde weergave van zijn verhouding tot het Japanse militaire gezag omdat hij het doet voorkomen alsof hij grote invloed had / handelingsvrijheid kreeg	<u>1</u>
• terwijl er geen feitelijke macht aan hem wordt overgedragen	<u>1</u>
Maximumscore 3	
24 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Voor de typering van Soekarno als collaborateur: Soekarno biedt de Japanse opperbevelhebber aan met hem samen te werken/hij aanvaardt een officiële functie	<u>1</u>
• Voor de typering van Soekarno als opportunist: Soekarno maakt gebruik van de Japanse bezetting om op kosten van de Japanners de Indonesiërs bestuurservaring te laten opdoen	<u>1</u>
• Voor de typering van Soekarno als held: ogenschijnlijk werkt Soekarno met de Japanners samen, maar in het geheim bouwt hij aan de onafhankelijkheid	<u>1</u>
Maximumscore 2	
25 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Nederland verweet Indonesië dat het geen rekening hield met het recht op zelfbeschikking van de bevolking van Nieuw-Guinea	<u>1</u>
• Indonesië verweet Nederland dat het niets te zoeken had in dat deel van de wereld / dat de Nederlandse bemoeienis om de Papoea-bevolking op te voeden en voor te bereiden op zelfstandigheid voortkwam uit eigenbelang / het Europese superioriteitsbesef	<u>1</u>

Bronvermelding

- 1: Christof Klessmann, Die doppelte Staatsgründung, Deutsche Geschichte 1945–1955, Bonn 1991, pag. 441.
- 2: DDR-Revue, nummer 9, Dresden 1989, pag. 9.
- 3: A.F. Manning (red.), Onze jaren, de wereld na 1945, geschiedenis van de eigen tijd, Amsterdam 1975, pag. 3724.
- 4: Fragen an die Deutsche Geschichte, Ideen, Kräfte, Entscheidungen, von 1800 bis zur Gegenwart, Bonn 1988, pag. VII.
- 5: G. Maier, Die Wende in der DDR, Bonn 1991, pag. 47.
- 6: Rob Nieuwenhuys, Baren en oudgasten, Tempo doeloe- een verzonken wereld fotografische documenten uit het oude Indië 1870–1920, Amsterdam 1998, pag. 77.
- 7: J. van den Brand, De Millioenen uit Deli, Amsterdam/Pretoria 1902, pag. 253 en 261–262.
- 8: H. Th. Fischer, Zending en volksleven in Nederlands-Indië, Zwolle 1932, pag. 184 en 185.
- 9: Martin Bossenbroek e.a., Nederland en Indonesië: vier eeuwen contact en beïnvloeding bronnen bij het examenonderwerp geschiedenis 2001/2002, z.p. 2000, pag. 98.
- 10: J. A. A. van Doorn, De laatste eeuw van Indië, ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project, Amsterdam 1995, pag. 47.
- 11: H. Maier e.a., Wisseling van de wacht, Indonesiërs over de Japanse bezetting 1942–1945, Leiden 1995, pag. 88–93.

Einde